

В. Е. Грамотнєв,
к. е. н., докторант,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2511-4649>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.16.122

У ПОШУКАХ ВИЗНАЧЕННЯ — СОЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ ПІІ АБО ЇХ СУСПІЛЬНИЙ ВПЛИВ?

V. Hramotniev,
PhD in Economics, Doctoral candidate, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

IN SEARCH OF A DEFINITION — THE SOCIAL EFFECT OF FDI OR ITS SOCIAL IMPACT?

У статті проаналізовано передумови формування, схожість та відмінності в контексті іноземного інвестування змісту термінів "social impact" в іноземній науковій літературі та "соціальний ефект" у вітчизняних україномовних джерелах. У ході дослідження виявлено суттєві відмінності у семантичному наповненні зазначених термінів. Зокрема, "social impact" в західній літературі часто включає більш широке коло аспектів, охоплюючи економічні, соціальні та екологічні наслідки, тоді як "соціальний ефект" у вітчизняних джерелах часто зосереджується переважно на захисті соціально-вразливих верств населення. На підставі цього у публікації дано авторське визначення поняття "суспільний вплив прямих іноземних інвестицій". Зроблений висновок про доцільність впровадження в українській науково-дослідній практиці даного визначення, оскільки воно ширше охоплює різноманіття економічних, соціальних та екологічних ефектів, що враховуються сучасною економічною наукою під час аналізу наслідків впливу ПІІ на людське суспільство.

It is a widely recognized and well-known fact that foreign investments are an effective catalyst for the development and technological modernization of national economies. This source of financing plays a key role in the policy documents dedicated to the post-war recovery of Ukraine. At the same time, the development and recovery of the economy is not an end in itself for either governments or their citizens. The ultimate goal is the restoration and further enhancement of citizens' well-being, their income levels, social security, and the realization of their civil and other rights. The result of achieving these goals through foreign investment is defined as "social impact" in foreign scientific literature and as "social effect" in domestic sources. This paper investigates the conditions under which both terms emerged, as well as the similarities and differences in their semantic content.

The research identifies significant differences in the semantic content of these terms. In particular, "social impact" in Western literature often includes a broader range of aspects, encompassing economic, social, and environmental consequences. Conversely, "social effect" in domestic sources often focuses primarily on protecting socially vulnerable groups of population. Based on these findings, the paper offers an author's definition of the term "social impact of FDI". This definition is proposed to be implemented in Ukrainian scientific practice as it comprehensively covers the diversity of economic, social, and environmental effects considered by modern economic science when analyzing the impact of foreign direct investment (FDI) on human society. The proposed definition aims to provide a more holistic understanding of FDI's effects, integrating various dimensions that are crucial for assessing the overall impact of these investments. By adopting this broader perspective, Ukrainian researchers and policymakers can better evaluate the full spectrum of FDI's influence, ensuring that economic growth translates into tangible improvements in citizens' quality

of life. The implementation of this definition in academic and practical contexts will align Ukrainian research with global standards, fostering a more nuanced and comprehensive analysis of FDI's role in societal development.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, соціальний ефект інвестицій, суспільний вплив інвестицій, постконфліктне відновлення, корпоративна соціальна відповідальність, цілі сталого розвитку.

Key words: foreign direct investments, social effect of investments, social impact of investments, post-conflict reconstruction, corporate social responsibility, sustainable development goals.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поняття соціального ефекту іноземних інвестицій було і залишається предметом глибоких теоретичних розробок та емпіричних досліджень. Пильний інтерес вчених до зазначеного явища є, з одного боку, наслідком загального визнання ключової ролі закордонного капіталу як фактору економічного розвитку та технологічної модернізації національних економік. З іншого боку, інтерес дослідників викликає внутрішня суперечливість самого явища.

Підприємець, окремим випадком якого є інвестор, своєю першочерговою метою має отримання прибутку. "The consideration of his own private profit is the sole motive which determines the owner of any capital to employ it..." — цитата з праці А. Сміта "Дослідження про природу і причини багатства народів", яка на сьогодні дещо втратила категоричність, однак не повністю — актуальність [1, с. 292]. Такий інвестор якщо і має на увазі соціальний ефект, то як другорядний, побічний результат своєї основної діяльності. У цьому контексті соціальний ефект сприймається як щось, що виникає як наслідок діяльності, спрямованої на отримання прибутку, а не як основна мета. У той же час, одержувачами переваг від соціального ефекту, якщо не йдеться про соціальні інвестиції, є не інвестор, а інші громадяни або, щонайменше, їхні широкі кола. При цьому громадяни, як правило, не бачать причинно-наслідкового зв'язку між діями інвесторів та їхнім соціальним ефектом. Це пов'язано з тим, що інвестиційні процеси часто лишаються поза увагою широкого загалу, а їх результати сприймаються як наслідок державних програм і політики.

Таким чином, інвестор керується прагненням до прибутку, але слабо зацікавлений у соціальному ефекті, оскільки не бачить у ньому прямої економічної винагороди. Він є корисним та важливим для громадян, але власне інвестиції для них нецікаві. Ця суперечність поглиблюється у разі іноземного інвестування, оскільки інвестор як нерезидент країни, в економіку якої він здійснює вкладення, ще більш байдужий щодо соціальних потреб громадян такої країни, аніж щодо мешканців країни, в якій він проживає. Через це іноземні інвестори можуть набагато менше враховувати соціальні аспекти своїх вкладень, орієнтуючись виключно на фінансову віддачу. Це може призвести до ситуації, коли економічні вигоди від інвестицій виявляються незбалансованими із соціальними потребами та очікуваннями місцевого населення, що додатково підкреслює суперечливість даного феномену й потребує його більш глибокого аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Враховуючи вищевикладене, в якості цілей статті було обрано проведення порівняльного аналізу передумов формування термінів "social effect" за кордоном та "соціальний ефект" в Україні в контексті прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Також метою статті є дослідження схожості та відмінностей у семантичному наповненні зазначених термінів і формулювання узгодженого, комплексного та актуального визначення цього економічного явища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукове розуміння наслідків, які спричиняють ПІІ з точки зору суспільства, зазнало довгий еволюційний шлях та охопило, на сьогодні, широкий спектр економічних, соціальних та екологічних аспектів. Тому для позначення цього явища зараз за кордоном використовується цілий набір термінів. "Термінологія варіюється — "вплив", "віддача", "вигода", "цінність", але питання залишається незмінним — якого роду зміна і наскільки вона суттєва" [2].

Особливого поширення у зарубіжній науковій спільноті набув термін "суспільний вплив" (social impact), який, певним чином, близький до українського поняття "соціальний ефект". Адже згідно з Кембриджським словником англійської мови, одним із значень слова "impact" є "a powerful effect that something, especially something new, has on a situation or person" [3]. З іншого боку, семантичне поле іноземного поняття, яке задається прикметником "social", помітно ширше за звучання, яке визначення "соціальний" набуло в Україні.

Деякі автори стверджують, що термін "суспільний вплив" вперше був використаний на семінарі в Єльському університеті у 1969 році, де обговорювали питання корпоративної соціальної відповідальності інституційних інвесторів [4]. Зокрема, йшлося про соціальні та екологічні аспекти інвестицій, які виходять за межі фінансових показників. Інші дослідники акцентують увагу на тому імпульсі, якого надало розвитку поняття "суспільний вплив" прийняття у США у 1970 році закону про екологічну політику [5, с. 34]. Одним з наслідків реалізації цього акту стало зародження практики оцінки соціального впливу (Social Impact Assessment — SIA), що вимагала систематичного аналізу можливих негативних соціально-економічних та екологічних наслідків управлінських рішень або бізнес-проектів.

З того часу, завдяки поширенню у світі ідей неолібералізму та політичним змінам у багатьох країнах, вимоги обов'язкової оцінки впливу на суспільство та місцеві

спільноти проектів, у тому числі інвестиційних, стали частиною міжнародних стандартів та однією з обов'язкових умов надання фінансування [6, с. 2]. Паралельно з цим відбувалося розширення змісту поняття "суспільний вплив". Якщо спочатку воно більшою мірою стосувалося впливу екологічних змін на місцеві спільноти, то до 90-х років воно набуло значення "наслідків для людських спільнот, викликаних будь-якими діями державних чи приватних організацій, які змінюють спосіб, в який люди існують, працюють, відпочивають, взаємодіють один з одним, організовують задоволення своїх потреб і справляються з життєвими викликами як члени суспільства. Цей термін також охоплює вплив на культуру, що включає зміни в нормах, цінностях та переконаннях, які спрямовують та виправдовують сприйняття людьми самих себе та свого суспільства" [7, с. 11]. У 2003 році концептуальне значення поняття "суспільний вплив" було уточнено як зміну однієї або кількох зі змінних системи, що складається зі способу життя людей, їх культури, спільнот, політичних систем, оточення, здоров'я та благополуччя, особистих та майнових прав, страхів та прагнень [8, с. 8].

Подальше наповнення семантичного поля поняття "суспільний вплив" пов'язане з посиленням пріоритету прав людини у найширшому розумінні цього слова. Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття ООН у 2011 році документа під назвою Керівні принципи бізнесу та прав людини (Guiding Principles on Business and Human Rights) [9]. Вказаний акт, з одного боку, зобов'язав держави захищати права людини від порушень, вчинених третіми особами, включаючи бізнес. З іншого боку, він вимагає від бізнесу поважати права людини шляхом запобігання їхнім порушенням, а також реагування на них. На думку зарубіжних дослідників, на даний момент, якщо не всі, то більшість форм "суспільного впливу" можуть бути виражені як реалізація людських прав [10, с. 781].

Окремо пропонується розглянути зміст поняття суспільного впливу інвестицій у вітчизняних джерелах, де воно отримало назву "соціального ефекту". Цей термін згадується у низці нормативних актів, які систематизовано в Таблиці 1.

Певні напрацювання у напрямі дослідження явища соціального ефекту інвестицій має вітчизняна наукова спільнота. Полеміка українських дослідників з приводу соціального ефекту інвестицій розгорнулася й продовжується здебільшого з декількох питань. По-перше, це розбіжність у поглядах на природу зв'язку соціального ефекту та інвестиційних рішень.

Деякі дослідники вважають згаданий ефект безпосереднім результатом діяльності інвестора. Згідно з О. Вінник, прибуток або соціальний ефект є запланованими результатами інвестиційної діяльності [15, с. 7]. О. Кібенко стверджує, що позитивний соціальний ефект можна вважати як суспільно-корисну, а значить — свідому діяльність інвестора [16, с. 35—36]. С. Маркова переконана, що показники соціального ефекту свідчать про те, наскільки досягнуті соціальні цілі, заради яких інвестиційний проект розроблявся та здійснювався [17, с. 34]. Також вона додає, що мета інвестиційної діяльності полягає у комплексному поєднанні прибутку та соціального ефекту і, виходячи з цього, пропонує замінити поняття "соціальний ефект" на "корисний ефект". В. Шаповал розглядає досягнення соціального ефекту як результат окремого виду діяльності інвесторів —

інвестицій в соціальну сферу або соціального інвестування [18, с. 78].

Інша група дослідників ставляться до соціального ефекту як до опосередкованого наслідку реалізації інвестицій. О. Сімсон обстоює думку про те, що у звичайних умовах досягнення соціального ефекту не може бути метою здійснення інвестиційної діяльності, оскільки це суперечить економічному змісту інвестування, яким є збільшення капіталу. Тому соціальний ефект, на думку авторки, не є безпосереднім результатом інвестицій, а, здебільшого, наслідком розширення доходів державного бюджету та, відповідно, фінансування соціальних програм [19, с. 113—114]. Аналогічної думки дотримується Ю. Шемшученко, на переконання якого інвестиції не є ані безкоштовною допомогою, ані позицією, а цінностями, що вкладаються задля отримання прибутку [20, с. 4].

К. Андреева пропонує поєднати обидва вищенаведені підходи та визнати, що соціальний ефект може бути одночасно й прямим, тобто безпосередньо пов'язаним із об'єктом інвестицій, та непрямим — "внаслідок додаткових надходжень, додаткових інвестицій, розвитку виробництва, ініційованих реалізацією проекту" [21, с. 52—53].

Окремі вітчизняні дослідники не погоджуються з жодною з наведених позицій. Зокрема, О. Суц вважає, що соціальний ефект не може бути ані головною, ані додатковою метою інвестиційної діяльності [22, с. 3]. На думку згаданого дослідника, цей ефект є ознакою, що характеризує результат реалізації інвестиційної діяльності порівняно з отриманням прибутку.

По-друге, немає у вітчизняній науковій спільноті такої згоди щодо сутності соціального ефекту, а головна увага у дослідженнях приділяється формам прояву згаданого ефекту. За переконанням Г. Виноградової, соціальний ефект полягає у створенні (збереженні) нових робочих місць, збільшенні виробничої ефективності (або ж у сфері послуг), спорудженні необхідної інфраструктури, зростанні бюджетних надходжень тощо [23, с. 69]. На думку К. Андреевої до позитивних соціальних ефектів інвестування слід зарахувати створення або реконструкцію робочих місць, підвищення рівня життя населення, збільшення податкових надходжень, надання послуг у рамках проекту, поліпшення екологічної ситуації, підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня робочої сили [21, с. 53]. Найбільш концептуальне визначення соціального ефекту інвестицій можна зустріти у С. Маркової, яка пропонує трактувати його як: "результат реалізації взаємодії об'єктів та суб'єктів інвестиційної діяльності та задоволення соціальних потреб останніх" [17, с. 35]. Втім й це визначення містить певні недоліки. Зокрема, йдеться про обмеження кола отримувачів соціального ефекту суб'єктами інвестиційної діяльності, адже, як ми вже встановили раніше, згадане коло завдяки ефектам "переливу" є набагато ширшим — аж до масштабів всього суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підсумовуючи різні аспекти соціального ефекту, згадані в Табл. 1, можна зробити висновок, що вітчизняним законодавцем він розглядається як один із можливих результатів інвестиційної діяльності широкого кола суб'єктів, що включає іноземних інвесторів. Наявність такого ефекту — обов'язкова умова надання державної підтримки у реалізації інвестиційного проек-

Таблиця 1. Згадування соціального ефекту інвестицій у нормативно-правових актах України

Нормативний акт	Формулювання	Елементи змісту соціального ефекту
ЗУ «Про інвестиційну діяльність» [53] Стаття 1	«Інвестиціями є всі види ... цінностей, що вкладаються в об'єкти ... діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається <u>соціальний та екологічний ефект</u> »	Один з результатів інвестиції
Стаття 2	«Інвестиційний проект, для реалізації якого може надаватися державна підтримка, повинен містити: ... прогноз економічного та <u>соціального ефекту</u> від реалізації проекту;»	Одна з умов надання державної підтримки
Стаття 11	«Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики...»	Результат соціальної політики держави в цілому та державного регулювання інвестиційної діяльності, зокрема
	При цьому створюються пільгові умови інвесторам, що здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб напрямках, насамперед соціальній сфері..., створенні нових робочих місць для громадян, які потребують соціального захисту, ..., в галузі освіти, культури, охорони культурної спадщини, охорони навколишнього середовища і здоров'я.	Задоволення найважливіших суспільних потреб у соціальній сфері, зокрема щодо підвищення зайнятості серед соціально-вразливих верств населення, та в інших напрямках, що можна віднести до соціальних.
ЗУ «Про режим іноземного інвестування» [54] Стаття 1	«іноземні інвестиції - цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту»	Один з результатів інвестиції
ЗУ «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» [55] Стаття 7	Заявник, який має намір отримати державну підтримку... подає до уповноваженого органу... техніко-економічне обґрунтування інвестиційного проекту із значними інвестиціями (з обов'язковим зазначенням соціального ефекту від його реалізації)	Одна з умов надання державної підтримки
Стаття 8	Підставами для надання висновку про недоцільність реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями ... є: виявлення під час проведення оцінки ... соціальних ризиків та/або негативних наслідків	Може приймати форму негативний наслідків та бути в цьому разі підставою для відмови у державній підтримці
Наказ Мінекономрозвитку і торгівлі України «Про затвердження Методики проведення державної експертизи інвестиційних проектів та форми висновку за її результатами» [56] п. 2.4.3	Позитивні соціальні ефекти від реалізації інвестиційного проекту можуть виявлятися в його потенційному впливі на: – оптимізацію мережі соціальної інфраструктури з урахуванням під час будівництва нових об'єктів (їх перепрофілювання) показника фактичного забезпечення об'єктами соціального призначення на одного мешканця відповідної адміністративно-територіальної одиниці порівняно із середньою в регіоні; – кількість збережених або новостворених робочих місць; – покращення умов роботи працівників; – зміну структури виробничого персоналу; – збільшення обсягів реалізації товарів (робіт, послуг); – підвищення рівня забезпечення населення житлом; – поліпшення культурно-побутових умов населення; – поліпшення стану здоров'я населення; – доступність для населення послуг на безоплатній основі; – економію вільного часу; – підвищення рівня і якості освіти та її доступності для населення; – підвищення творчого і професійного потенціалу населення, розширення можливостей духовного розвитку особистості; – збереження і розвиток науково-технічного потенціалу, упровадження інновацій.	

Джерело: складено автором за [11, 12, 13, 14].

ту. Однак, закони не дають точного визначення соціального ефекту, обмежуючись натяками, що його можна досягти завдяки інвестиціям у напрямках, що сприятимуть задоволенню найважливіших громадських потреб. Найбільш детальний опис варіантів позитивного соціального ефекту надається підзаконними актами, зокрема згаданим вище наказом Мінекономрозвитку [14]. Відповідно до нього, такий ефект полягає у потенційному позитивному впливі інвестицій на задоволення потреб громадян у соціальній інфраструктурі, у роботі та її гідних умовах, у товарах та послугах, у житлі, у підтримці здоров'я, у доступності безкоштовних послуг, у доступній та якісній освіті, у комфортних умовах побуту, у куль-

турному, професійному, творчому та духовному розвитку. Таким чином, розробники вітчизняної нормативно-правової бази впровадили на законодавчому рівні поняття соціального ефекту інвестицій у цілому та ПІІ зокрема, однак не дали чіткого та вичерпного визначення сутності цього економічного явища. Відсутнє воно й у підзаконних актах, у яких згадується лише перелік різнобічних форм прояву згаданого ефекту.

Частина визначень згаданого явища у роботах вітчизняних дослідників свідчать, що сенс прикметника "соціальний" в українському терміні "соціальний ефект" звужений у порівнянні з його змістом в англійському терміні "social impact". Останній, як згадува-

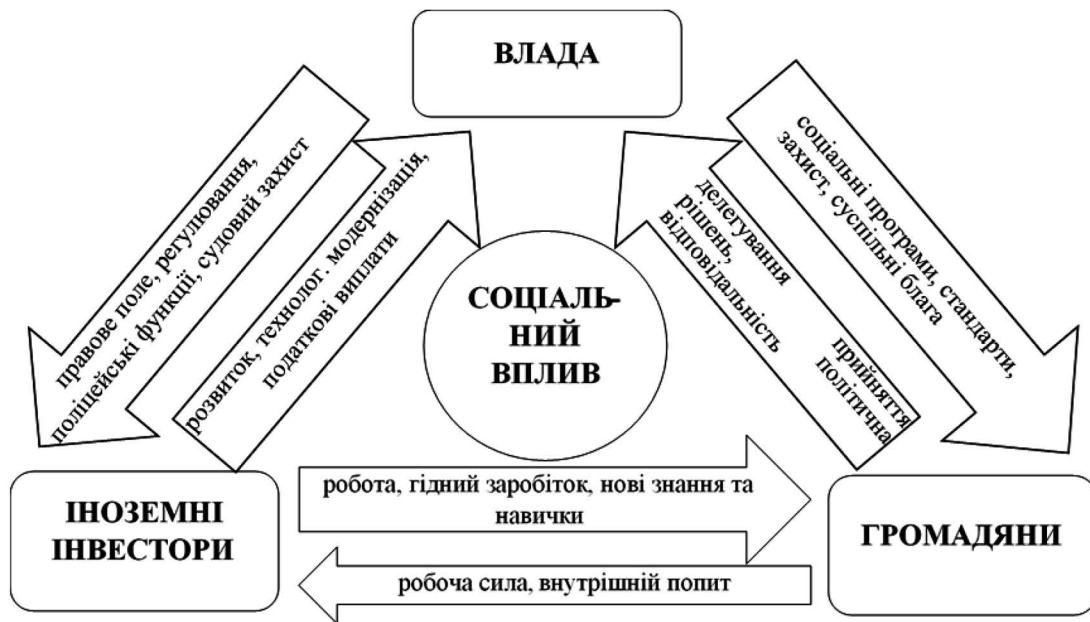

Рис. 1. Синергетична природа виникнення суспільного впливу ПІІ

Джерело: складено автором.

лося раніше, охоплює весь спектр впливів на усіх членів суспільства, тоді як вітчизняне звучання прикметника "соціальний" акцентує потреби лише тих громадян, які потребують соціального захисту.

Наведений вище аналіз зарубіжних та вітчизняних джерел та актуальних досліджень дає змогу стверджувати, що використання терміну "суспільний вплив" у застосуванні до ПІІ є більш виправданим й доцільним у порівнянні з терміном "соціальний ефект". Перший з варіантів має більш глибоке наукове обґрунтування та більш широко охоплює різноманіття економічних, соціальних й екологічних наслідків іноземного інвестування для реалізації прав українських громадян, що відповідає найбільш сучасній науковій концепції суспільного впливу.

Формулювання комплексного та узгодженого визначення цього явища у контексті ПІІ потребує уточнення питання зв'язку ПІІ та їх суспільного впливу, навколо якого точиться полеміка серед вітчизняних дослідників. На погляд автора, вони не мають між собою прямого та безпосереднього зв'язку. Очевидним прикладом є країни, які опинилися у "пастці бідності". Емпіричні дослідження свідчать, що закордонний капітал не схильний до вкладення інвестицій у таких державах, оскільки наявні там можливості для отримання прибутку складно ідентифікувати, в їхнє ринкове середовища важко проникнути або це вимагає надмірних витрат [24, с. 408]. Одним із найбільш ефективних способів залучити ПІІ у такому разі є зусилля держави, спрямовані на розвиток інфраструктури, у т.ч. електропостачання та транспорту, підвищення кваліфікації місцевої робочої сили, розширення доступності фінансових ресурсів та технологій [25, с. 149]. Зрозуміло, що одержувачами таких покращень будуть спочатку громадяни держави, незалежно від того, чи зможуть подібні дії влади залучити іноземних інвесторів, або ні. Таким чином, хоча в більшості випадків суспільний вплив проявляється після вкладення закордонного капіталу, в окремих ситуаціях воно, навпаки, є результатом прагнення їх залучити. Причина зазначеної двоїстості в тому, що інтереси іноземного

інвестора в отриманні прибутку та більшості громадян — у задоволенні своїх потреб, безпосередньо не пов'язані. Передатною ланкою між ними є влада держави, зацікавлена у залученні ПІІ (Рис. 1).

Уряди, в рамках концепції суспільного договору зв'язані з народом обов'язком щодо реалізації прав громадян, закріплених конституцією, міжнародним та національним законодавством. В разі недодержання владою цього обов'язку, вона може бути змінена людьми через демократичні механізми політичної відповідальності. Тому уряди зацікавлені в залученні іноземного капіталу для виконання згаданих завдань та суспільного схвалення своєї діяльності. Виходячи з цього, влади країн світу формують правове поле для роботи іноземних інвесторів, гарантують їх право на власність, судовий захист і т.і. Якщо на початкових етапах залучення іноземного капіталу він не надходить до країни через нерозвиненість інфраструктури або інвестори не зацікавлені у вкладенні через невідповідність місцевого людського капіталу мінімальним стандартам, влада держави може зробити крок назустріч інвесторам першою.

Йдеться про реалізацію за рахунок державного бюджету інфраструктурних проектів, створення та забезпечення доступності для населення суспільних благ, у т.ч. водопостачання, каналізації, соціального житла, правопорядку та інших. Таким чином, громадяни стають одержувачами суспільного впливу у формі реалізації їх базових потреб у воді, харчуванні, безпеці, сталості умов життя ще до моменту притоку ПІІ в економіку. Джерелом суспільного впливу у цьому випадку є дії влади. Їхній мотив — реалізація інтересів громадян, які делегували уряду владні повноваження, але водночас поклали на нього політичну відповідальність за результати прийнятих рішень. Звісно, сила такої мотивації безпосередньо залежить від ступеня демократичності такої держави.

Коли іноземний капітал вже вкладено в економіку країни, а його роль у загальному інвестиційному процесі є суттєвою, він також стає джерелом суспільного впливу. Створюючи нові робочі місця, пропонуючи по-

рівняно великі зарплати, кращі умови праці та можливість навчання новим компетенціям, закордонний капітал дозволяє працюючим на підприємствах задовольнити низку потреб від базових до більш просунутих, у т.ч. потреби у визнанні, самоповазі, освіті. Крім такого безпосереднього шляху, суспільний вплив формується ще й опосередковано завдяки каскаду "переливів" — проникненню інновацій у місцеві виробництва, що тягне за собою технологічну модернізацію економіки загалом, підвищення продуктивності праці, екологічності виробництва, конкурентоспроможності на глобальному ринку. Місцевий бізнес, конкуруючи за кваліфіковану робочу силу, змушений покращувати умови та рівень оплати праці. Безпосередню участь у цьому процесі грає і влада, яка здатна стимулювати діяльність іноземних інвесторів у тих секторах, регіонах і в тих формах, які забезпечать найбільше прискорення загального економічного зростання.

Громадяни, як отримувачі суспільного впливу ПІІ, у процесі взаємодії з владою та іноземним капіталом і самі стають джерелами формування цього явища. Насамперед, шляхом усвідомлення нових потреб в процесі задоволення потреб нижчого порядку. Прагнучи здобути краще робоче місце, претенденти намагаються підвищити рівень своєї кваліфікації, формуючи таким чином суспільний запит на вдосконалення системи освіти. Після отримання такої роботи та відповідного рівня доходу, людина збільшує обсяг та якість спожитих товарів і послуг. Одночасно така особа стає прикладом для інших громадян, які усвідомлюють необхідність реалізації нових потреб. Це веде одночасно до розширення внутрішнього попиту та підвищення стандартів життя, що створює додаткові можливості для припливу ПІІ до країни. Також слід врахувати, що значна частина громадян пов'язують реалізацію своїх потреб, насамперед із роботою влади. Нездатність перших задовольнити свої потреби може під час політичної боротьби трансформуватися у запит на оновлення влади. Для останньої (звичайно, у рамках, по-справжньому, демократичного суспільства) це стає мотивацією для розширення соціальних програм, посилення екологічних вимог, підвищення соціальних стандартів, покращення інвестиційного клімату з метою залучення більшого обсягу ПІІ.

Звичайно, слід уточнити, що в реальності функціонування закордонного капіталу в національній економіці включає набагато більшу кількість агентів. Крім, власне, іноземного інвестора, органів влади та громадян, це коло безпосередньо включає місцевих поставальників та підрядників, дистриб'юторів, учасників фінансового та страхового ринку тощо. Завдяки ефекту переливу в цьому процесі так чи інакше задіяне ще ширше коло суб'єктів. Однак, на думку автора, характер та масштаб суспільного впливу ПІІ формується, насамперед, у взаємодії саме трьох зазначених агентів функціонування ПІІ.

Таким чином можна помітити, що суспільний вплив ПІІ, як такий, не є ані безпосереднім завданням жодного з учасників наведеної взаємодії, ані прямим наслідком діяльності одного з них. Іноземний інвестор зацікавлений у прибутку, громадяни прагнуть задоволення потреб, влада піклується про суспільне схвалення своєї діяльності. З цієї точки зору, суспільний вплив ПІІ є синергетичним результатом реалізації кожною зі сторін власних інтересів.

Щоб забезпечити узгодженість формулювання визначення суспільного впливу ПІІ, необхідно також привести до одного знаменника орієнтацію іноземної концепції суспільного впливу на права людини та вітчизняне розуміння цього явища, в якому більший наголос зроблений на людських потребах. У цьому питанні автор покладається на думку низки дослідників, на переконання яких, поняття прав людини, значною мірою, є похідним від поняття потреби людини: "...не всі потреби визначають права. Більш того, права не виникають лише на підставі наявності; також має існувати загальноновизнане у суспільстві очікування, що цю потребу слід задовольнити. Права формуються, коли потреби відповідають очікуванням суспільства, що забезпечує їх легітимність" — стверджує Б. Голдевейк [26, с. 48]. Д. Гаспер наголошує, що: "Права людини — це права, які належать кожній людині просто тому, що вона є людиною. Ці права можна розглядати як право на задоволення або можливість задоволення базових людських потреб. Саме ці потреби є основою існування прав людини" [27]. Отже, людські потреби є базовою та визначальною категорією стосовно категорії людських прав, оскільки останні є проявом визнання суспільством, державою або наднаціональними установами повноваження людини задовольняти свою потребу. При цьому, сукупність прав людини, що, фактично, набула власної назви "human rights", звужена до задоволення лише базових потреб — "basic needs". Втім, спектр потреб людини набагато ширше за будь-який перелік, схвалений якоюсь інституцією. Тому доцільно в якості базового прояву суспільного впливу ПІІ розглядати зміни у спроможності задоволення людських потреб. До того ж саме ця мета, врешті-решт, лишається єдиним знаменником діяльності всіх людей, окремими представниками яких є пересічні громадяни, іноземні інвестори та урядовці.

Враховуючи сформований закордонною науковою думкою концептуальний зміст явища суспільного впливу, позицію вітчизняних дослідників та власні висновки щодо зв'язку ПІІ, їх суспільного впливу та його природи, пропонується наступне визначення: Суспільний вплив ПІІ — це зміна спроможності людей задовольняти свої потреби в результаті економічних, соціальних та екологічних наслідків функціонування ПІІ. Останні є синергетичним плодом взаємодії іноземних інвесторів, влади, громадян та інших агентів економіки країни, в яку вкладений закордонний капітал.

ВИСНОВОК

У статті запропоновано уточнене визначення суспільного впливу ПІІ на основі аналізу зарубіжних та вітчизняних наукових досліджень, присвячених концептуальним засадам впливу інвестиційної діяльності іноземних підприємств на економічний розвиток та суспільний прогрес. Уточнення має значні практичні та наукові переваги. У науковій сфері воно сприятиме формуванню більш обґрунтованих гіпотез, цілей та завдань емпіричних досліджень завдяки більш повному розумінню взаємозв'язку між ПІІ та їх суспільним ефектом. Одночасно це дасть змогу глибше аналізувати наслідки та механізми участі іноземних інвесторів у розвитку національних економік та, зокрема, у їх постконфліктному відновленні. З практичної точки зору, розширене тлумачення суспільного ефекту ПІІ як зміна спроможності населення задовольняти свої потреби наближає

критерії оцінки результатів функціонування ПІІ з цілями сталого розвитку. Важливість цієї перспективи полягає у тому, що згадані цілі є загально визнаними міжнародними орієнтирами гуманістичного прогресу. Таке розуміння дозволить більш ефективно формувати інвестиційну політику, орієнтовану на збалансоване та інклюзивне економічне зростання.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі включають аналіз регіональних особливостей суспільного впливу ПІІ, детальне вивчення конкретних механізмів впливу на різні аспекти суспільного добробуту, а також розробку методологічних підходів для більш точної оцінки величини, характеру та динаміки впливу. Ці дослідження можуть закласти основу для розробки стратегій ефективного використання та залучення ПІІ, спрямованих на досягнення сталого розвитку економік та їх постконфліктне відновлення.

Література:

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Edited by Salvio M. Soares. MetaLibri, 2007. URL: <http://metalibri.wikidot.com/title:an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of>. (дата звернення: 18.07.2024).
2. A guide to social return on investment 2012 (2023) Social Value UK. URL: <https://socialvalueuk.org/resources/a-guide-to-social-return-on-investment-2012/> (Дата звернення: 19.07.2024).
3. "impact". Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/impact> (дата звернення: 23.07.2024).
4. Robyn K. V. Social impact: Origins and evolution of the term. Global Policy Journal. URL: <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/19/12/2019/social-impact-origins-and-evolution-term> (дата звернення: 22.07.2024).
5. Esteves A. M., Franks D., Vanclay, F. Social impact assessment: the state of the art. Impact Assessment and Project Appraisal. 2012. Vol. 30. No 1. P. 34—42. doi: 10.1080/14615517.2012.660356.
6. Vanclay F., Hanna P. Conceptualizing Company Response to Community Protest: Principles to Achieve a Social License to Operate. Land. 2019. Vol. 8. No. 6:101. <https://doi.org/10.3390/land8060101>
7. Guidelines and principles for social impact assessment. Environmental Impact Assessment Review. 1995. Vol. 15. No. 1. P. 11—43. doi: 10.1016/0195-9255(94)00026-W.
8. Vanclay F., International Principles For Social Impact Assessment. Impact Assessment and Project Appraisal. 2003. Vol. 21. No. 1. P. 5—12. doi: 10.3152/14715460-3781766491
9. Guiding principles on business and human rights: Implementing the UN respect, protect and remedy framework. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusiness-HR_EN.pdf (дата звернення: 22.07.2024).
10. Vanclay F. After 50-years of social impact assessment, is it still fit for purpose? Current Sociology. 2024. Vol. 72. No. 4. P. 774—788. doi: 10.1177/0011-3921231203189
11. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Дата оновлення: 10.10.2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 12.07.2024).

12. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. Дата оновлення: 17.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text> (дата звернення: 12.07.2024).

13. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-ІХ. Дата оновлення: 17.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (дата звернення: 12.07.2024).

14. Про затвердження Методики проведення державної експертизи інвестиційних проектів та форми висновку за її результатами: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13.03.2013 р. № 243. Дата оновлення: 17.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0437-13#Text> (дата звернення: 12 липня 2024).

15. Вінник О. М. Інвестиційне право: навч. посіб: Курс лекцій. Київ: Атіка, 2001. 263 с.

16. Кібенко О. Р. Особливості правового регулювання іноземних інвестицій в Україні (міжнародний приватно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 192 с.

17. Маркова С. В. Соціальний ефект інвестицій. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 1 (5). С. 32—37.

18. Шаповал В. М. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціальних програм сучасних компаній. Економіка підприємства: проблеми та перспективи розвитку: матеріали ІІ всеукр. наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчен. (м. Дніпропетровськ, 25 груд. 2013 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 78—81.

19. Сімсон О. Е. Інвестиційні та інноваційні правовідносини: перспективи розвитку публічної та приватної сфер: монографія. Київ: Ін Юре, 2005. 415 с.

20. Шемшученко Ю. С. Іноземні інвестиції і гарантії держави. Урядовий кур'єр. 1999. № 18. С. 4.

21. Андреєва К. О. Сучасні підходи до оцінки соціальних ефектів від інвестицій. Соціальна економіка. 2017. № 1, С. 51—58. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socesonom/article/download/9773/9296/> (дата звернення: 17.07. 2024).

22. Суц О. П. Категорія "соціальний ефект" у правовому регулюванні інвестиційної діяльності. Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2016 р. Харків: ХНЕУ, 2016. С. 110—113.

23. Виноградова Г. Іноземне позикове інвестування в Україні: стан і перспективи розвитку законодавчого регулювання. Право України. 2000. № 1. С. 66—70.

24. Lautier M., Moreau F. An Empirical Criticism of the "FDI Development" Convention. Revista de Economia Contemporanea. 2012. Vol. 16. No. 3. P. 393-414

25. World Bank Group. Global Investment Competitiveness Report 2017/2018: Foreign Investor Perspectives and Policy Implications. Washington, DC: World Bank. URL: <http://hdl.handle.net/10986/28493> (дата звернення: 1.08.2024).

26. Goldewijk B. K. Where Needs Meet Rights: Economic Social and Cultural Rights in a New Perspective. 1999. URL: https://openlibrary.org/books/OL8941232M/Where_Needs_Meet_Rights (дата звернення: 1.08.2024).

27. Gasper D. Needs and Human Rights. In *The Essentials of Human Rights*. Hodder & Stoughton. 2005. P. 269—272. URL: https://repub.eur.nl/pub/50684/metis_165565.pdf (дата звернення: 2.08.2024).

References:

1. Smith, A. (2007), "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", MetaLibri, available at: <http://metalibri.wikidot.com/title:an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of>. (Accessed 18.07.2024).
2. Social Value UK (2012), "A guide to social return on investment", available at: <https://socialvalueuk.org/resources/a-guide-to-social-return-on-investment-2012/> (Accessed 19.07.2024).
3. Cambridge Dictionary (2024), "impact", available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/impact> (Accessed 23.07.2024).
4. Robyn, K.V. (2019), "Social impact: Origins and evolution of the term", *Global Policy Journal*, available at: <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/19/12/2019/social-impact-origins-and-evolution-term> (Accessed 22.07.2024).
5. Esteves, A.M. Franks, D. and Vanclay, F. (2012), "Social impact assessment: the state of the art", *Impact Assessment and Project Appraisal*, vol. 30, no 1, pp. 34—42. doi: 10.1080/14615517.2012.660356.
6. Vanclay, F. and Hanna, P. (2019), "Conceptualizing Company Response to Community Protest: Principles to Achieve a Social License to Operate", *Land*, vol. 8, no. 6:101. <https://doi.org/10.3390/land8060101>
7. Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment (1995), "Guidelines and principles for social impact assessment", *Environmental Impact Assessment Review*, vol. 15, no. 1, pp. 11—43. doi: 10.1016/0195-9255(94)00026-W.
8. Vanclay, F. (2003), "International Principles For Social Impact Assessment", *Impact Assessment and Project Appraisal*, vol. 21, no. 1, pp. 5—12. doi: 10.3152/147154603781766491
9. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (2011), "Guiding principles on business and human rights: Implementing the UN respect, protect and remedy framework", available at: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (Accessed 22.07.2024).
10. Vanclay, F. (2024), "After 50-years of social impact assessment, is it still fit for purpose?", *Current Sociology*, vol. 72, no. 4, pp. 774—788. doi: 10.1177/0011392123-1203189
11. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), *The Law of Ukraine "On Investment Activity"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 12.07.2024).
12. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *The Law of Ukraine "On the Regime of Foreign Investments"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-vr#Text> (Accessed 12.07.2024).
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), *The Law of Ukraine "On state support of investment projects with significant investments in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (Accessed 12.07.2024).
14. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On the approval of the Methodology for the state examination of investment projects and the form of the conclusion based on its results", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0437-13#Text> (Accessed 12 lypnia 2024).
15. Vinnyk, O.M. (2001), *Investytsijne pravo [Investment law]*, Atika, Kyiv, Ukraine.
16. Kibenko, O.R. (1998), "Peculiarities of legal regulation of foreign investments in Ukraine (international private law aspect)", Ph.D. Thesis, Law, Natsional'na iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho, Kharkiv, Ukraine.
17. Markova, S.V. (2010), "Social effect of investments", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1 (5), pp. 32—37.
18. Shapoval, V.M. (2014), "Social investments as a tool for implementing social programs of modern companies", *Ekonomika pidpriemstva: problemy ta perspektyvy rozvytku: materialy II vseukr. nauk.-prakt. konf. stud., asp. ta molodykh vchen. [Enterprise economics: problems and prospects for development: materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists]*, Dnipropetrovs'k, Ukraine, pp. 78—81.
19. Simson, O.E. (2005), *Investytsijni ta innovatsijni pravovidnosyny: perspektyvy rozvytku publichnoi ta pryvatnoi sfer [Investment and innovation legal relations: prospects for the development of public and private spheres]*, In Yure, Kyiv, Ukraine.
20. Shemshuchenko, Yu.S. (1999), "Foreign investments and state guarantees", *Uriadovyj kur'ier*, vol. 18, pp. 4.
21. Andreieva, K.O. (2017), "Modern approaches to assessing the social effects of investments", *Sotsial'na ekonomika*, vol. 1, pp. 51—58, available at: <https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/download/9773/9296/> (Accessed 17.07. 2024).
22. Susch, O.P. (2016), "The "social effect" category in the legal regulation of investment activities", *Rozytyok ievropejs'koho prostoru ochyma molodi: ekonomichni, sotsial'ni ta pravovi aspekty: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. [The development of the European space through the eyes of young people: economic, social and legal aspects: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]*, KhNEU, Kharkiv, Ukraine, pp. 110—113.
23. Vynohradova, H. (2000), "Foreign loan investment in Ukraine: state and prospects for the development of legislative regulation", *Pravo Ukrainy*, vol. 1, pp. 66—70.
24. Lautier, M. and Moreau, F. (2012), "An Empirical Criticism of the "FDI Development" Convention", *Revista de Economia Contemporanea*, vol. 16, no. 3, pp. 393—414.
25. World Bank Group (2018), *Global Investment Competitiveness Report 2017/2018: Foreign Investor Perspectives and Policy Implications*, available at: <http://hdl.handle.net/10986/28493> (Accessed 1.08.2024).
26. Goldewijk, B.K. (1999), "Where Needs Meet Rights: Economic Social and Cultural Rights in a New Perspective", available at: https://openlibrary.org/books/OL8941232M/Where_Needs_Meet_Rights (Accessed 1.08.2024).
27. Gasper, D. (2005), "Needs and Human Rights. In *The Essentials of Human Rights*", Hodder & Stoughton, pp. 269—272, available at: https://repub.eur.nl/pub/50684/metis_165565.pdf (Accessed 2.08.2024).

Стаття надійшла до редакції 07.08.2024 р.